

Arturs Puga

SOCIĀLIE IZAICINĀJUMI LATVIJĀ: IDENTIFIKĀCIJAS PROBLĒMAS

Forsaita pētīšanas izraises* Rīga, 2003

* Raksta elektroniskā versija publicēta Latvijas Zinātnieku savienības Nākotnes studiju darba grupas “Zināšanu sabiedrība” informācijas sērijas projekta ietvaros. Kopš 2003. gada maija šī projekta īstenošanas gaita tiek atspoguļota mājaslapā

<http://www.geocities.com/forwardstudies/> .

Šī darba oriģināls ir uzrakstīts angļu valodā. Terminoloģisku un stilistisku apsvērumu dēļ latviešu variants vietām atšķiras no angļu teksta un ir nedaudz plašāks.

IEVADS

Jums teikts: kas nezina pagātnes, nezina tagadnes, - jā, bet vai ar to pietiek? Kas nezina nākotnes, vai tas zina tagadni? 24.11.11.

Kas nezina nākotni, nezina arī tagadni.

Nepietiek zināt pagātni un tagadni, lai paredzētu nākotni, - vajaga to radīt no sevis, kā pagātnes un tagadnes radījumu: vajaga paredzēt sevi. 16.3.22.

RAINIS, J. Kalnā kāpējs // Raksti: 16.sēj. – 16.sēj. – Vesterosa: Ziemeļblāzma, 1965, 19. lpp.

Raksts uzskatāms par mēģinājumu apspriest sociālo izmaiņu iespējas Latvijā, pamatojoties uz jauno forsaita (*foresight*) kultūru, un tas ir adresēts nākotnes studijās ieinteresētiem Latvijas un Eiropas cilvēkiem. Sistēmiskā pieeja, e-mācīšanās izplatība un forsaita aktualizācija internetā ir ietekmējusi to, ka šis pētījums tiek publicēts gan elektroniskā, gan iespieddarba versijā. Šādā veidā ir iespējams veicināt tādas nākotnei draudzīgas informācijas izplatīšanu pasaulē, kas palielina zināšanas.

Autors uzskata, ka vispārīgos vilcienos ir identificējama ideju, pārliecību un aktivitāšu sistēma, kas raksturīga īpašai forsaita kopienai (indivīdiem un organizācijām). Šī jaunā identitāte, veidojoties Eiropas pētījumu telpai (*European Research Area*) Lisabonas stratēģijas mērķu īstenošanai, ir pieteikusi sevi Eiropas Savienības (ES) līmenī. 2003. gada maijā Grieķijā notikusi forsaita konference ar ES dalībvalstu un kandidātvalstu pārstāvju līdzdalību un tās noslēgumā pieņemtais Janinas manifests apliecināja šādas

kopienas izveidi.¹ Pēdējos gados Eiropā forsaita attīstībai un kultūrai ir veltīts ļoti plašs projektu, pētījumu, grāmatu u.c. publikāciju klāsts. Sākot šo sarunu, ir lietderīgi ieskatīties Zināšanu sabiedrības forsaita rokasgrāmatā², kā arī pārskatā par Zviedrijas nacionālā forsaita aktivitātēm³. Kopīgo un atšķirīgo nākotnes studiju un forsaita izpratnē atsedz jaunās forsaita definīcijas.⁴

---

¹ *Ioannina Conference Manifesto for Foresight Cooperation in an Enlarged European Research and Innovation Area, 15–16 May 2003*. Sk.:

http://medlab.cs.uoi.gr/conf2003/forum_see.asp (šis un visi citi raksta sagatavošanā izmantotie elektroniskie resursi aplūkoti 2003.gada 20. novembrī).

² Miles, I., Keenan, M. and Kaivo-Oja, J. *Handbook of Knowledge Society Foresight*. Prepared by PREST and FFRC for the European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, October 2002. Sk.:

<http://les.man.ac.uk/PREST/euforia/handbook.htm> un

http://les.man.ac.uk/PREST/euforia/documents/EFL_Handbook_April_2003.pdf

³ Lübeck, L. Foresight at national level – the experiences of Sweden and its contribution to the foresight process and culture. In: *Technology Foresight Panels. Expert Papers*. Technology Foresight Summit, Budapest, 27–29 March 2003. Sk.:

http://www.unido.org/file-storage/download/?file_id=10581

Zīmīgi, ka līdzdalības veicināšanai Zviedrijas tehnoloģiskais forsaitis astoņos ekspertpaneļos izstrādātos darba ziņojumus ievietoja savā mājaslapā un lūdza visas ieinteresētās personas tos komentēt. Op. cit., p. 5.

⁴ ES struktūrās pieņemts izmantot šādu procesa un sistēmas raksturojumu: "Forsaits [forsaita aktivitātes] ir sistēmiska darbība, kas vērsta uz to, lai atklātu un pētītu zinātnes, tehnoloģijas, sabiedrības, ekonomikas un šo sfēru mijiedarbību attīstību ilgtermiņa perspektīvā ar mērķi radīt zināšanas, ar kuru palīdzību īstenot sociālos, ekonomiskos un vides pilnveidojumus, balstoties uz labi pamatotām projekcijām. Taču forsaita īstenošanai nepietiek ar skaidru un efektīvu metodoloģiju ieviešanu vien. Vitāli svarīgi ir nodrošināt, lai forsaita rezultātus ņemtu vērā, apspriežot rīcībpolitiku un pieņemot lēmumus. Tikai pastāvot šādai pieejai, ieguvums no forsaita aktivitātēm būs maksimāls." Cit. pēc: Marimon, R. The role of foresight in the selection of research policy priorities. In: *Conference Proceedings*, 13–14 May 2002, Seville, Spain. European Commission, DG

Šajā pētījumā lietotā starpdisciplinārā pieeja, piedāvātie viedokļi un secinājumi pirmām kārtām atspoguļo ideju kopumu par Latvijas sociālo, kultūras un ekonomisko tecējumu aspektiem, un tas ir veidojies, pamatojoties uz kvantitatīvo un kvalitatīvo datu analīzi, personiskajiem iespaidiem un intuīciju. Tālāku ieskatu Baltijas reģiona nākotnē rosina Lisabonas stratēģijas izvirzītie mērķi 2010. gadam un neatliekamie uzdevumi, kas jāveic Latvijai, adaptējoties mainīgajā pasaules sistēmā.

Autors vēlas uzsvērt, ka zināšanu sabiedrība nav šodienas izgudrojums – tā iesniedzas jau Radīšanā. Gadsimtu gaitā veidojušās idejas un konstrukcijas ir pamats mūsdienu teorijām

---

JRC, IPTS, Report EUR 20406 EN, 2002, p. 1. Sk.:

<http://www.jrc.es/home/publications/publication.cfm?pub=1021> un
<ftp://ftp.jrc.es/pub/EURdoc/eur20406en.pdf>

2001. g. izdotais Praktiskais reģionālā forsaita ceļvedis satur bagātīgu grafisko materiālu, un šis darbs ir uzskatāms par teicamu mācību līdzekli. Tā ievadā ir analizētas pārmaiņas nākotnes studiju jomā, kas bija viens no priekšnoteikumiem jaunās sfēras – forsaita – plašai attīstībai. Ceļvedī teikts, ka pāreja no “elitāra” prognozēšanas stila uz izteikti pētnieciska un izglītojoša rakstura studijām, no atsevišķiem, savrupiem pētījumiem uz nākotnes izaicinājumu un iespēju izskatīšanas ilgtermiņa aktivitātēm, no galvenokārt speciālistu realizētām studijām uz pētījumu lietotāju iesaistīšanu šajos procesos, ir veicinājusi jaunās parādības – forsaita aktivitāšu – pieaugošo vērtību. Sistēmiskā procesā, kur tiek atbalstīta no dažādiem sabiedrības slāņiem nākošu partneru aktīva un plaša līdzdalība, forsaita praktiski realizē mērķus, kas paredz sniegt informāciju šodienas rīcībpolitikas un stratēģisko lēmumu pieņemšanai, indivīdu un sabiedrības kopīgu darbību mobilizēšanai Eiropas, nacionālā, reģionālā, kopienas u.c. līmeņos. Sk.: A *Practical Guide to Regional Foresight*. FOREN project. European Commission, Research DG, STRATA Programme, 2001, pp. v, 4–5. Sk.:

<http://les.man.ac.uk/PREST/Research/foren.htm>

Ņemsim vērā, ka forsaitis, būdams daudz plašāka un kvalitatīvi jauna zināšanu ieguves un izmantošanas sfēra, apvieno nākotnes studiju, rīcībpolitikas analīzes un stratēģiskās plānošanas elementus.

un projekcijām, kas cenšas rast atbildes 21. gadsimta zināšanu sabiedrības, kā arī līdzsvarotas un ilgtspējīgas attīstības izaicinājumiem. ES kontekstā ne mazums jautājumu saistās ar sociālo zinātņu lomas pārvērtēšanu. To nosaka ne tikai šo zinātņu pieaugošā nozīme nākotnes studiju sfērā, bet arī zinātnieku sociālās līdzdalības loma pārmaiņu procesā. Mijiedarbojoties dažādos līmeņos, šīs tendences un faktori ietekmē politikas veidošanu kā Latvijā, tā Eiropā. Mūžīgajā kultūru cīņā, kas izvērsusies ap jautājumu par to, “kā tas ir” un “kā tam jābūt”, Lisabonas stratēģiju (ES Lisabonas 2000.gada un Stokholmas 2001.gada sammitos saskaņoto un uzsākto procesu) var uzskatīt par katalizatoru nākotnes studiju un, it īpaši, forsaita aktivitāšu pieaugumam. Šīm aktivitātēm tiek ierādīta nozīmīga loma zināšanu sabiedrības veidošanā. Forsaita pasākumu jeb vingrinājumu veicināšana konkrētu nākotnes tēmu izpētei, apvienojot dažādās disciplīnās lietojamās metodes un iesaistot plašu auditoriju, ir jauna parādība, kas Eiropas Savienībā tiek atzīta par svarīgu, taču nacionālā līmenī dažās kandidātvalstīs tā ir gandrīz vai nezināma.

Laika gars, zināšanas un nākotne dažādās kultūrās un sabiedrībās tiek uztverti un traktēti atšķirīgi, turklāt šīs atšķirības ir konstatējamas ne tikai ES dalībvalstu un kandidātvalstu starpā. Iedziļinoties zināšanu vadīšanā, var konstatēt, ka daudz pretrunu pastāv starp tiem, kuri faktiski ir “pret” zināšanu sabiedrības attīstību 21. gadsimta digitālajā pasaulē, un tiem, kuri ir “par”. Šie dažādi orientētie sociālās struktūras elementi, domājams, ir sastopami visās Eiropas valstīs ikvienā stratā un kopienā, arī vienas etniskas izcelsmes ļaužu vidū.

Šajā rakstā sociālo tecējumu un to interpretāciju atspoguļojums ir orientēts tā, lai palīdzētu identificēt tendences, iespējas, riskus un izvēles, kā vidēja termiņa (5–10 gadi) perspektīvā paātrināt Latvijas attīstību ceļā uz zināšanās balstītu ekonomiku. Kultūras aspektu redzējumi uz sociālo problēmu pamata, tāpat scenāriju skiču elementi ir mērķorientēti, lai sniegtu kaut nelielu ieguldījumu Eiropas informācijas krātuvē. Esam sekojuši principam identificēt izaicinājumus kā izaicinājumus, nevis kā nemainīgu patiesību, kā labpatīk domāt tiem, kas turas pie dogmām, lai saglabātu varu. Citiem vārdiem, mēs sekojam Imanuelam Valleršteīnam: “..man izaicinājumi nav patiesības, bet

mandāti refleksijām par pamatpieņēmumiem. Vai jums ir kādas šaubas par jebkuru no šiem izaicinājumiem? Ļoti iespējams. Man arī.⁵” Sociālie izaicinājumi, ar kuriem sastopas pārejas laika sabiedrība, ir tā vērti, lai par tiem diskutētu visos līmeņos.

1. PARADIGMAS MAIŅA KOPĀ AR EIROPU: PRETĪM ZINĀŠANU SABIEDRĪBAS IDENTIFIKĀCIJAI

Izaicināt paradigmu nav pusslodzes darbs

Donella H. Meadows (Meadows)

Vai mums ir pieejami aptauju rezultāti par to, ko argumentētas izvēļu projekcijas – tās, kas orientētas 10–15 gadus uz priekšu, – nozīmē cilvēkam, kurš vēlas ieskatīties savas personiskās un darba dzīves “grāmatā”? Kādu vietu šādas aptaujas varētu ieņemt indivīdu un sabiedrības iedvesmošanas un motivācijas procesā, lai veiktu nozīmīgas sociālas, ekonomiskas un kultūras pārmaiņas ar mērķi uzlabot cilvēku labklājību? Runājot forsaita valodā, “mēs nevaram plānot nākotni, toties mēs noteikti varam gatavoties nākotnei”⁶. Eiropiešu pieeja nākotnes studijām ir atšķirīga. Teiksim, Lielbritānijā pastāv viena prakse, Latvijā – cita. Mums nav sistēmisku pētījumu par sabiedrību, kuru priekšvārdā cilvēki būtu uzrunāti šādiem vai līdzīgiem vārdiem: “Šīs publikācijas mērķis ir palīdzēt jums uzsākt ilgtermiņa plānošanas procesu. Tā piedāvā četrus alternatīvus scenārijus par izmaiņām Apvienotajā Karalistē nākamajos 20–30 gados, un uz to pamata jūs varat izvērtēt savas uzņēmējdarbības stratēģijas.”⁷

Mūsu projektā par atskaites punktu izvēlamies 2003. gadu, lai, atceroties pagātņi, veidotu draudzīgu ieskatu nākotnē. Pamatojoties uz izraudzīto metodoloģiju, sociālo izaicinājumu

---

⁵ Wallerstein, I. The heritage of sociology, the promise of social science: Presidential address, 14th World Congress of Sociology, Montreal, 26 July 1998. Sk.:

<http://fbc.binghamton.edu/iwprad2.htm>

⁶ Lübeck, L. Op.cit., p. 3.

⁷ *Foresight Futures 2020: Revised Scenarios and Guidance*. [London]: Department of Trade and Industry, September 2002, p. 2. Sk.:

http://www.foresight.gov.uk/servlet/Controller/ver%3D850/DTI_FF_web.pdf

apskatu sāksim ar sistēmiskās domāšanas jomu, kas rada priekšnoteikumus analīzes praktiskai lietošanai.

Relatīvi neseni, steidzoties uz jaunu tūkstošgadi, pasaule pieredzēja vidēja stipruma zemestrīci, kas nesa līdzīgas lielas pārmaiņas sociālo grupu un veselu sabiedrību vērtībās, miljoniem cilvēku mērķorientācijās. Pārmaiņu iedvesmotas, Centrālās un Austrumu Eiropas nācijas spēja veidot savus likteņus tā, lai nostātos blakus vecajai pieredzējušai Eiropai un kopīgi meklētu atbildes uz vairāk vai mazāk apzinātiem globalizācijas un digitalizācijas izaicinājumiem. Iestāšanās ES un NATO nozīmē atjaunoto demokrātiju pagrieziena pabeigšanu Eiropā. Tādējādi arī Latvija kļūst par sastāvdaļu “moderno sabiedrību sistēmā”, ko 20. gadsimta 40.–70. gados analizēja ievērojamais amerikāņu teorētiķis Tolkots Pārsonss.⁸

Pašlaik mēs dzīvojam informācijas sabiedrībā, kas veido platformu pārejai uz kvalitatīvi jaunu zināšanu sabiedrību. Pati definīciju lietošana nebūs auglīga, ja nebalstīsies uz personīgā “zināšanu kompjuāru” lietošanu, kas dod konstruktīvus rezultātus, tikai orientējoties un darbojoties sistēmā. Arī atbildes uz to, ko nozīmē vārds “izaicināt” un termins “izaicinājums”, pamatojas uz savveida sistēmisko analīzi: “Ja jūs kāds izaicina,

---

⁸ Parsons, T. *System of Modern Societies*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1971. Latvijas nākotnes pētījumos un stratēģijās pastiprināta uzmanība ir jāpievērš globālisma izaicinājuma pastiprināšanās tendencei, ņemot vērā, ka lielākā daļa valstu “visās savās dimensijās (ekonomika, tehnoloģija, politika, kultūra u.c.) ir sistēmas, kas globāli mijiedarbojas”. Problēmas, kas rodas kā vietējas, reģionālas vai nacionālas parādības, savstarpējā mijiedarbībā un atkarībā no citām sabiedrībām vai reģioniem, arī no tehnoloģiskiem, politiskiem, kultūras utt. izaicinājumiem un procesiem, potenciāli var kļūt par globāla rakstura problēmām. Sk.: *Handbook of Knowledge Society Foresight*, p. 175.

tad jums tiek jautāts, kas jūs esat un kāpēc jūs esat īpašā vietā,”⁹ norāda angļu valodas vārdnīca, strukturētas informācijas paraugs.

Sekojoši loģikai, pilsoņiem, tostarp zinātniekiem, politiķiem un ierēdniecībai, it visos apstākļos – vai viņi analizē nacionāla vai vietēja līmeņa attīstības aspektus, vai personiskus jautājumus – būtu jārespektē un jāattīsta indivīdu smadzeņu – domāšanas sistēmā balstītā sistēmiskā metode.¹⁰ Zināt, kā mūsu sabiedrība ir strukturēta un veidota kā sistēma laikā, kad integrējamies Rietumu pasaulē, – tas ir mūsu kompetences izaicinājums. Tādi pasākumi, lai sociālo tecējumu aspektos identificētu, izprastu un interpretētu struktūras, to mijiedarbību un atkarību kopsakarā ar virzošo spēku un pārmaiņu ekspertīzi, pēc autora domām, veido svarīgu izvēli Latvijas nākotnes procesā. To nosaka 21. gadsimta. zināšanu ekonomikas attīstība, pamatojoties uz informācijas sabiedrības tehnoloģiju (IST) pavērtajām iespējām.¹¹

Lai zināšanu sabiedrības potenciāls atbrīvotos sabiedrības augšupejai, jaunajām idejām un projekcijām vispirms ir jāizlaužas cauri līdzšinējās postkomunisma paradigmas mākoņiem. Šajā rakstā neiedziļināsimies mūsdienu Latvijas sistēmas pamattendencēs, jo darba metode neparedz datu apkopošanu, bet pamatojas uz to izmantošanu. Šajā sakarā piebūsim, ka līdz pat 2003. gadam politiķiem un citām privileģētām grupām Centreiropas un Austrumeiropas valstīs nešķīta, ka sociāli ekonomiskie pētījumi, kuros sabiedrība tiek aplūkota kā sistēma, ir pievilcīgs lauks. Šim faktoram ir bijusi svarīga,

---

⁹ *Macmillan English Dictionary for Advanced Learners: International Student Edition*. Macmillan, 2002, p. 222.

¹⁰ Par sistēmisko domāšanu nākotnes studijās sk.: Slaughter, R.A. *Futures Studies: from Individual to Social Capacity*. Sk.: http://www.metafuture.org/articlesbycolleagues/RichardSlaughter/Social_Capacity.htm ; Meadows, D.H. *Leverage Points: Places to Intervene in a System*. The Sustainability Institute, 1999. Sk.: http://www.sustainabilityinstitute.org/pubs/Leverage_Points.pdf

¹¹ Zināšanu sabiedrības pētniecībā interpretējot situāciju, tiek uzskatīts par lietderīgu “identificēt kritiskos izaicinājumus”, lai noteiktu stratēģisko pētījumu galveno tematisko orientāciju. Sk.: *Handbook of Knowledge Society Foresight*, p. 51.

tomēr, iespējams, ne galvenā loma, kāpēc informācijas sabiedrība ES kandidātvalstīs “līdz šim ir saņēmusi ļoti maz uzmanības no akadēmisko aprindu puses”¹².

Par ko liecina akadēmisko pētījumu un oficiālo ziņojumu valstība, no kuras tika smeltas vērtības sarunās par Latvijas pievienošanos Eiropas Savienībai? Tajā atrodam gan izanalizētus tautsaimniecības sektorus, gan arī “tumšus plankumus”, ievērojami panākumi mijas ar izpētē ignorētiem, taču svarīgiem sociālās sistēmas aspektiem. Sekas ir tādas, ka aicinājumu, kas Eiropas Kopienās adresēts ikvienam, proti, radoši piedalīties ES zināšanu sabiedrības nacionālās dimensijas attīstīšanā, Latvijas cilvēki neizjūt kā iedvesmojošu faktoru. Jādomā, ka īsti nav identificēta stratēģiskās pārejas realitāte un nav arī apspriesti tās simboliskie aspekti. Latvijas stratēģisko izvēļu interesēs svarīgi ir mainīt pašu pieeju un metodes nākotnes problēmu apspriešanai.

Diskusijās par iestāšanos Eiropas Savienībā, kas mūsu valstī notika pirms referenduma, mediji tikpat kā nerunāja par Lisabonas procesa sarežģīto būtību, arī politiķi un eksperti turējās tālāk no zināšanu ekonomikas izskaidrošanas. Latvijas cilvēka prāts šodien atrod daudzus būrus, kur viņa intereses, nākotnes orientācijas un darbības alkas, ieskaitot mūžizglītības potenciālu, atrodas nebrīvē. Daudzi uzskata, ka neviena no augstajām sfērām – nedz valdība, nedz sabiedrība, nedz zinātne – necenšas šos būrus atvērt, lai cilvēka gars no jauna spētu lidot un īstenot plašas pārmaiņas dabiski strukturētajā un savstarpēji atkarīgajā pasaulē.¹³

---

¹² Building the Information Society in Candidate Countries? A prospective analysis on potential trajectories to realise the Lisbon goals. European Commission, DG JRC, IPTS Experts Workshop Final Report, 2003, p. 3. Sk.:

<ftp://ftp.jrc.es/pub/EURdoc/eur20754en.pdf>

¹³ Sk.: Laķis, P. Ideoloģija, kultūra, izglītība, zinātne Latvijā. Grām.: *Sociālekonomiskā procesa trajektorija Latvijā laikā no 1988. līdz 2002. gadam. Kur tā ved Latviju?: Zin.pētījums*. Red. A. Jaunzems. Ventspils: Ventspils augstskola, 2002, 285.–293. lpp.; Vanags, A. un Piņķe, G. Latvijas ekonomiskā attīstība salīdzinājumā ar citām ES kandidātvalstīm. *Turpat*, 121.–135. lpp.; Ziverte, L. and Jansone, D. Social sector

Pasaule augstu vērtē Latvijas tautas pūles un panākumus, kas sasniegti, atgriežoties Rietumu demokrātiskajā civilizācijā. Realizētās reformas un integrācija Eiropā jau devusi spēcīgu stimulu saimnieciskajai attīstībai. Pēdējos gados Latvija kļuvusi par vienu no straujākajām ekonomikām Eiropas telpā.¹⁴ Taču mums ir jāatceras arī, ka līmenis, no kura pieaugums guva attīstību, bija zems. Latvijā liels skaits cilvēku, iegūstot jauno ES pilsonību, ir gan lepni, gan arī nobažījušies – jo trūkst pārlicības, ka arī viņiem un ne tikai varas slāņiem būs plašas izvēles labklājības uzlabošanā. Mūsu sabiedrība ir sadūrusies ar sarežģītu uzdevumu: kā ikdienā konstatēt Lisabonas/Stokholmas procesu un tiekties uz tā mērķi, kas ir imperatīvs līdzsvarotai un ilgtspējīgai attīstībai. Jau minējām, ka valdošā elite zināšanu sabiedrības tendences bieži vien neuztver kā reālus mainīgos lielumus.¹⁵

Taču šīs atpalcības cēlonis nesakņojas zināšanu ekonomikas '2010 elementu un tecējumu neatpazīstamībā, bet gan ir meklējams vēlmju trūkumā vadīt sabiedrību atbilstoši ilgtspējīgas attīstības iespējām. Latvijas gadījums, iespējams, ir līdzīgs situācijai ne vienā vien atjaunotajā demokrātijā, kā arī citviet Eiropā. Līdz ar to vēl skaidrākas kļūst ieceres un lēmumi, kas attiecas uz priekšrocību piešķiršanu zināšanu sabiedrības pētniecībā ES 6. ietvarprogrammā 2002.–2006. gadam. Viena no noteiktajām

---

development in Latvia. In: *The Impact of Decentralization of Social Policy in Hungary, Latvia and Ukraine*. Open Society Institute, 2002, pp. 151–152.

¹⁴ L R Ekonomikas ministrija. *Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību*. Rīga, 2003. g. jūnijs. Sk.: <http://www.em.gov.lv/>; *Latvija: No vīzijas uz darbību. Ilgtspējīgas attīstības koncepcija*. Rīga, 2000; *Latvijas ekonomikas attīstības iespējamie scenāriji, iestājoties vai neiestājoties Eiropas Savienībā: Pētījums*. Ekspertu grupas vad. U. Osis. Rīga: Konsorts, 2003.

¹⁵ Ieskatam elites ģenēzē sk.: Puga, A. un Daukšts, B. 4. maija Deklarācija un politiskās elites veidošanās Latvijā. Grām.: *4. maijs: Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju*. Red. T. Jundzis. Rīga: LZA; LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 90.–102. lpp.

tematiskajām prioritātēm ir “Pilsoņi un vadīšana zināšanu sabiedrībā” (*Citizens and governance in a knowledge based society*). Nospraustie pētniecības mērķi – sasniegt drošu zinātnisko bāzi “pārejas vadīšanai pretim Eiropas zināšanu sabiedrībai, ko nosaka nacionālā, reģionālā un lokālā politika, individuālo pilsoņu, ģimeņu un citu sociālo grupu lēmumu process”¹⁶. Šai izpētei atvēlētais budžets ir 225 miljoni eiro.

Eiropas pilsoņi ir ieinteresēti visu līmeņu sadarbībā, kas vērsta uz to, lai radēs procesā zināšanu ekonomika ienāktu cilvēku domās un sirdīs. Jādomā, ir nobriedis laiks, lai ieinteresētās puses no Eiropas valstīm un ES institūcijām apvienotu spēkus un šajā izpētes laukā veidotu zinātniskās partnerības konsorcijs. Salīdzinoša un cita rakstura studijas varētu ietvert teoriju un metožu aplūkojumu, lietišķo pētījumu (ieskaitot forsaita vingrinājumus) lietošanu sistēmiskai zināšanu sabiedrības analīzei jaunajās ES dalībvalstīs.

Intelektuālie mērķi nav sasniedzami, ja netiek saskatīti civilizācijas upes plašie un dziļie tecējumi. Ja nezini, uz kuriem laiva peld, neviens vējš tev nebūs labvēlīgs, mēdza uzsvērt senie romieši. Ne tik tālā nākotnē ikvienam, kas vēlēties būt Eiropas veidotājs, par izaicinājumu kļūs nepieciešamība identificēt, saprast un interpretēt savās darbībās zināšanu sabiedrības (kas visai būtiski atšķiras no 20. gadsimta industriālās sabiedrības) raksturīgās pazīmes. Tas ir draudzīgs izaicinājums, kas cilvēku uzrunā arī viņa ikdienas rūpēs un atpūtā. Adekvātas aktivitātes un atbildes šajā virzienā – tā ir Latvijas pozitīva izvēle.

---

¹⁶ FP6 Specific Programme “Integrating and Strengthening the European Research Area”. Priority 7: Citizens and Governance in a Knowledge-based Society. Work Programme 2002–2003. Sk.: <http://www.cordis.lu/fp6/citizens.htm>

Darba programmas mērķis ir “pārtulkot” ietvarprogrammas attiecīgās daļas noteikumus specializētā un detalizētā informācijā, kas būtu lietderīga tēmu izpētes priekšlikumiem (sk.: <http://www.cordis.lu/citizens/citizens.htm>).

Raksta autors atbalsta koncepciju, ka zināšanu sabiedrību nepieciešams analizēt kā 21. gadsimta procesu, ņemot vērā galvenos tecējumus un virzītājspēkus. Šīs strāvojumu tendences ir savstarpēji saistītas un atkarīgas, tās krustojas, pārklājas utt.¹⁷

Zināšanu sabiedrības procesā savus izaicinājumus mums izvirza¹⁸:

1. Informācijas sabiedrību attīstība, kas balstīta uz jauno informācijas tehnoloģiju (IT) plaša mēroga izplatību un lietošanu, kas paver bezprecedenta potenciālas iespējas “satvert”, ražot, uzglabāt un izplatīt tālāk datus un informāciju.
2. Pieaugošā inovāciju (it sevišķi tehnoloģisko, bet – kas ir ne mazāk svarīgi – arī organizatorisko) nozīme. Inovācijas šeit izpaužas vispārīgāk nekā IT gadījumā, un tās ir elements korporāciju un valstu konkurētspējā, kā arī stratēģijās, lai palielinātu visu tipu organizāciju produktivitāti un efektivitāti.
3. Pakalpojumu ekonomikas attīstība, kuras ietvaros lielākā daļa saimniecisko aktivitāšu, nodarbinātības un produkcijas tiek īstenota pakalpojumu sektoros tautsaimniecībā, kur “pakalpojums” ir svarīgs vadīšanas princips visu sektoru organizācijās un specializētie pakalpojumi (īpaši ar zināšanām pastiprinātie uzņēmējdarbības pakalpojumi) dod izšķirošu ieguldījumu visu sektoru organizācijām strauji pieaugošos apmēros.

---

¹⁷ Sk.: *Handbook of Knowledge Society Foresight*, pp. 10–17.

¹⁸ Uz šo koncepciju (galvenie strāvojumi minēti pēc: *Handbook of Knowledge Society Foresight*, pp.10–11) bija balstīts raksta autora ziņojums “Eiropas forsaita aktivitātes līdzsvarotai un ilgtspējīgai attīstībai”, kas nolasīts starptautiskajā konferencē “Ilgtspējīgas attīstības priekšnoteikumi: jauni izaicinājumi un perspektīvas”(Rīga, Banku augstskola, 2003. gada 10. septembrī). Prezentācija pieejama:

<http://www.geocities.com/forwardstudies/fsd.pps>

4. Zināšanu vadīšana dzimst kā specifisks strāvojums, jo organizācijas cenšas lietot formālās metodes un jaunas informācijas sistēmas, kas palīdz efektīvāk izmantot datu resursus, informācijas īpašumus un erudīciju.

5. Citi svarīgi attīstības strāvājumi, kas saistīti ar iepriekšminētajām tendencēm un ietver globalizāciju, pārmaiņas demogrāfiskajās struktūrās un kultūras izpausmēs, apkārtējā vidē.

Par Latviju, tai atrodoties uz ES sliekšņa, vispārīgs un arī pētnieku atzinums ir tāds, ka valsts ekonomiskā un sociālā situācija salīdzinājumā ar citām kandidātvalstīm, ir visai niepriecinoša.¹⁹ Meklējot tuvākos cēloņus pašreizējām tendencēm Latvijas attīstībā, ir vērts no jauna pastudēt vērtējumus un vīzijas, ko Eduards Bruno Deksnis tālredzīgi sniedzis jau 90. gadu nogalē.²⁰

Nākotnes studijās no vērtīgiem bāzes pētījumiem var nonākt pie noteiktiem secinājumiem. Runājot metaforās, no pašreizējās situācijas tālāk ved trīs ceļi. Pa kuru iet – tas jāizvēlas pašiem Latvijas iedzīvotājiem. Izvēles ir mūžsenās: “būt par kalpiem”, “būt par blēžiem” vai arī būt inovatīviem, jaunas prasmes apguvušiem cilvēkiem ar augstāku kompetences līmeni IST pasaulē.

E-izglītības priekšrocības uzsvērtas ES darbības plānā *eEurope 2005*, kas projicē un rada labvēlīgu pamatu tam, lai dažāda vecuma pieaugušajiem sniegtu iespējas apgūt prasmes, kas nepieciešamas, dzīvojot zināšanu sabiedrībā. Informācijas sistēmas (IS) ir pirmās nepieciešamības līdzekļi prasmju pilnveidošanai un daudzos gadījumos – to apgūšanai. IS ir nepieciešamas, lai uzlabotu nodarbinātības situāciju un dzīves kvalitāti kopumā. IS ietver divas galvenās tehnoloģijas – informācijas skaitļošanu (*computation*) un sakarus

---

¹⁹ *Latvijas ekonomikas attīstības iespējamie scenāriji, iestājoties vai neiestājoties Eiropas Savienībā*, 39.–42. lpp.

²⁰ Sk.: Deksnis, E.B. *Eiropas apvienošanās... integrācija un suverenitāte*. Rīga: Junda, 1998, 483.–492. lpp.

(*communication*). Attiecinot teikto uz indivīdu ikdienas vajadzībām, pirmām kārtām ir jārunā par iespējām brīvi un prasmīgi lietot datoru, īpaši mājas apstākļos, kā arī par lētiem vai bezmaksas interneta sakariem. Latvijā iedzīvotāju iespējas izmantot tehnoloģijas zināšanu sabiedrības mērķiem ir ievērojami apgrūtinātas. Pēdējo gadu laikā datortehnikas un interneta pakalpojumu cenas ir mainījušās maz, un tās ir ļoti augstas salīdzinājumā ar Eiropas līmeni. Šī tendence ir satraucoša, tai ir bīstamas sociālās sekas, jo vēl vairāk paplašina jau esošo plaisu starp Eiropas zināšanu sabiedrības valstīm.²¹ Mūžīgā mācīšanās, jaunu spēju attīstīšana, e-mācīšanās – šie dzīves avota tecējumi Latvijā rit pārāk lēni, ja salīdzinām ar zināšanu ekonomikas straumi globālajā okeānā. Var pienākt diena, kad mēs atradīsim savu sabiedrību, krāšņos tautastērpos ietērptu, eksistējam pievilcīgā nacionālā parkā uz jaukas pussalas un iztiku pelnām ar dziesmām un dejām.

Latvija pieder pie tām nedaudzajām valstīm paplašinātajā Eiropā, kas nacionālo forsaitu vēl nepazīst. Atbildīgas personas un institūcijas līdz šim nav iedziļinājušās Eiropas laipnajos aicinājumos piedalīties šajās aktivitātēs. Tās tiek atraidītas, neraugoties uz to, ka domāšana par savu vietu pasaulē un zināšanu vadīta perspektīvu apspriešana veido nācīgas nākotni.

Kopš 19. gadsimta beigām latvieši ir ierindojuši sevi starp izglītotākajām nācijām. 20. gadsimtā mūsu tauta spēja būt daudzu Eiropas notikumu centrā un būtiski tos ietekmēt. Līdz ar pievienošanos ES būtu vērts plašāk izvērtēt to, kādu vietu sabiedrības attīstībā ieņem informācija par vēstures notikumiem. Uzsvars uz tautas vēsturiskajiem

---

²¹ Par to sk.: Šutko, V. Internets – sabiedrības dzīves vide / Referāts konferencē “Informācijas sabiedrība – kā veidosim to?” (Rīgā, 2003. gada 13. septembrī; referāta teksts pieejams Nākotnes studiju darba grupas arhīvā). Ir noskaidrots, ka “pašlaik privātpersonu sektorā ir ļoti zems datoru izplatības līmenis. Apmēram tikai 8–9% no mājsaimniecībām ir dators” (sk. pētījumu “Esošā situācija Latvijas Interneta tirgū. Vadlīnijas Interneta un Informācijas sabiedrības attīstībai Latvijā”. Pasūtītājs LR Satiksmes ministrijas Informātikas departaments, izpildītājs Latvijas Interneta asociācija. Rīga, 2003, 32. lpp. Pieejams no: <http://www.sam.gov.lv/branches/informatics/projects/>).

sasniegumiem un piemiņas saglabāšana pretestības kustībai pret iekarotājiem vienmēr būs galvenie faktori nācijas apziņā, kuri aicinās uz sociālo un kultūras atjaunotni. Reizē ar to pastāv reāla problēma par veselajam saprātam atbilstošām proporcijām starp vēstures notikumu aktualizēšanu sabiedrības dzīvē, no vienas puses, un nākotnes studijām – no otras puses. Mums ir daudz aktīvāk jāpēta tā pasaule, kurā dzīvojam mēs un dzīvos mūsu bērni, un jāattīsta šīs topošās sabiedrības sasniegumi. Jāņem vērā, ka 21. gadsimtā pasaules virzošie spēki, pārvērtējot kādreizējās stratēģijas un konceptus, arvien plašāk meklē netradicionālas pieejas.

Ceļā uz zināšanu sabiedrību vadošā loma pieder valodai kā sistēmas pamatelementam, kas saista cilvēku ar pasauli un vienlaikus pastāv kā informācijas sistēma pati par sevi. Kopš 19. gs. latviešu valoda ir pārdzīvojusi dažādus nacionālās kultūras attīstības periodus. Padomju okupācijas gados, dzīvojot aiz “dzelzs priekškara”, kad latviešiem trūka iespēju piedalīties starptautiskās diskusijās par valodu, kas noritēja informācijas revolūcijas kontekstā, tās dzīvīgums, radošais raksturs bija lielā mērā apspiests. Atgriežoties Eiropā, latviešu valodas attīstības kursu noteica valdošo slāņu vajadzības. Kā valodas atjaunotnes galvenā funkcija tika īstenota bieži vien sarežģītu elementu un struktūru radīšana juridiskām vajadzībām, kā arī saziņai birokrātiskā aparāta ietvaros. Valsts līdzekļu piešķirums valodas modernizēšanai nav bijis pietiekams. Pievienojoties ES, realitāšu pārvērtēšana nozīmē arī kritisku ielūkošanos latviešu valodas nākotnē. Atpaliecība valodas sistēmas modernizācijā var negatīvi ietekmēt spējas iepazīt, uzkrāt, pārtulkot un attīstīt jaunās starptautiskās zināšanas gan tiešā formā, gan neizteiktā veidā (tacit knowledge). Jaunu prasmju apguve un kompetenču pieaugums e-laikmetā attīstās ik sekundi. Un vēl dažas pārdomas šajā sakarā. Šodienas Latvijā, iespējams, nav arī jābrīnās, ka nacionālajā laikrakstā diskusijā par 2003. gada valsts budžetu finanšu ministrs un bijušais ekonomikas ministrs (tag. Saeimas opozīcijas pārstāvis), sniedzot skaitļus un vērtējumus par tautsaimniecības nozarēm, tā arī nepiemin vārdus “zinātne” un “pētniecība”.²²

---

²² Kalvītis, A. Vilšanās budžets; Dombrovskis, V. Godīga rīcība. *Neatkarīgā Rīta Avīze*. 2003. 28. febr.; Par valodas un tulkošanas izaicinājumiem sk.: *The Third Riga Symposium*

Kā pamatoti tiek atzīts, mūžizglītība visiem – tā ir Lisabonas stratēģijas kvintesence.²³ Šīs vadlīnijas īstenošana rada perspektīvu, ka e-laikmetā Eiropa izveidosies par telpu, kur ikvienam paveras labvēlīgas iespējas dzīvot un radoši strādāt. Raksta autors, izvērtējot pieredzi un projekcijas, piekrīt ES zinātnieku atzinumam, ka mūžizglītība veicina ekonomikas un sabiedrības attīstību, dod labumu indivīdam un kopienai, palīdz sekmīgi risināt nodarbinātības jautājumus un realizēt plaša mēroga sociālas pārmaiņas. Eiropas Savienībā paredzēts šīs mācīšanās iespējas attīstīt, izmantojot dažādas pieejas, lai tās būtu atpazīstamas katram un derētu dažādiem izglītības un kompetences līmeņiem – visplašākajam interešu spektram, atbilstot personības un sabiedrības vajadzībām. Pirmā Eiroparometra aptauja, kas speciāli vērsās pie ES pilsoņiem mūžilgās mācīšanās jautājumos, rāda, ka 80% aptaujāto atbalsta mūžizglītības integrēto pieeju, kas saista nodarbinātību, personības attīstību, aktīvu pilsonisku līdzdalību un sociālo tuvināšanos.²⁴ Autors cer, ka pēc iestāšanās Eiropas Savienībā Latvijas cilvēkiem mūžilgā mācīšanās, efektīvi izmantojot inovācijas izglītībā un apmācībā, kļūs par būtisku faktoru dzīves sapņu piepildīšanā.

Secinājumi

Ir pamats uzskatīt, ka, attīstoties cilvēku, uzņēmumu un varas struktūru interesēm un prasmēm, radošās aktivitātes daudzveidībai, pieejai zināšanu sabiedrībai kā Latvijas realitātei Eiropas Savienībā ir jāklūst leģitīmai (sabiedrības un valdības atzītai un cienītai). Sistēmiskā domāšana, zināšanu vadīšana, mūžilgā mācīšanās, e-mācīšanās, latviešu valodas adaptācija zināšanu sabiedrībā – viss šeit nosauktais nozīmē svarīgus un mazizpētītus izaicinājumus Latvijas tautai jaunās tūkstošgades sākumā. Stratēģiju

---

on Pragmatic Aspects of Translations: Proceedings. University of Latvia; Aarhus School of Business, 2003.

²³ Reding, V. (European Commissioner Education and Culture). Preface. In: *Lifelong Learning: Citizens' Views*. Luxembourg: Office for Publications of the European Communities, 2003. Sk.: http://www.cedefop.eu.int/download/current_act/4025_en.pdf

²⁴ *Lifelong Learning: Citizens' Views*, p. 12.

izstrādāšana un mērķu nospraušana, lai īstenotu šiem izaicinājumiem adekvātas darbības, ir uzdevums, kas sabiedrības ilgtspējīgai attīstībai ir svarīgs it visos aspektos.

2. FORSAITA AKTIVITĀTES KĀ LĪDZEKLIS UN KULTŪRA PĀRMAIŅU PROCESĀ

Atgriezīsimies pie jautājuma par aptauju un to rezultātu nozīmi nākotnei draudzīgu pārmaiņu motivācijas procesā, kas tika izvirzīts 1. sadaļas sākumā. Kā zināms, nākotnes studijas ir zināšanu virzītas ekonomikas un noturīgas attīstības līdzeklis. Kāds varētu būt ceļš, lai uzsāktu nopietnas forsaita aktivitātes (vingrinājumus) – attīstītu jaunu pētījumu un sociālo kultūru, kas mūsu valstī, kā jau atzīmēts, šobrīd ir gandrīz nezināma? Eiropas pieredze liecina, ka “šajos vingrinājumos ir iesaistīti simti, dažkārt pat tūkstoši cilvēku, kas pārstāv plašu grupu spektru un bieži nāk no paša vingrinājuma vides. [...] Ar šo pieeju palielinot stratēģiskās zināšanas, forsaita vingrinājumu dalībnieki cer attīstīt spējas, kas ļautu šajā tik ļoti mainīgajā pasaulē ātri iegūt jaunas zināšanas un risināt problēmas.”²⁵

Mēs tikko citējām fragmentu no EUROFORE pilotprojekta. Viens no tā mērķiem ir identificēt, raksturot un sakārtot vienkopus 80 forsaita aktivitātes ES valstīs un izvēlētu aktivitāšu daļu kandidātvalstīs (2 vingrinājumi Čehijā, 3 – Igaunijā, 1 – Ungārijā, 3 – Slovēnijā, 4 – Turcijā), kas īstenoti pēdējos desmit gados. Izpētot šo Eiropas forsaita daļu, projekts ir veicis lielu darbu, lai radītu zināšanu platformu jaunā tipa pētījumu kultūrai, kas veicina sociālā kapitāla attīstību. Ir izveidota forsaita datu banka, kurā varam noskaidrot valstu un organizāciju veikumu, atrast personu vārdus. Tas dod iespējas gan mācīties, gan sekot līdzi forsaita turpmākai pilnveidei Eiropā. Šī krātuve satur indikatoru kopu, kas ir izvēlēti ļoti dažādo forsaita aktivitāšu “kvintesences noteikšanai”. Datu

---

²⁵ Sk.: *Mapping Foresight Competence in Europe*. The EUROFORE pilot project. Authors: M. Keenan, D. Abbott (PREST), F. Scapolo, and M. Zappacosta (IPTS). European Commission, A joint JRC/IPTS-ESTO study, IPTS Technical Report Series, EUR 20755 EN. 2003, p. 2. Sk.:

<http://www.jrc.es/home/publications/publication.cfm?pub=1102>

banka ir brīvi pieejama projekta mājaslapā (<http://les.man.ac.uk/eurofore/>). Paredzams, ka turpmāk EUROFORE projekts varētu aptvert visu paplašināto ES telpu.²⁶

Spriežot pēc līdzšinējās situācijas, augstu Latvijas amatpersonu nostādnēs jautājumā par nākotnes studijām nav iepriecinošas – tām jāpaliek partiju diskusiju un eksperimentu dārziņā, kur tikai nelielā skaitā var ielaist kādus titulētus mediju un zinātnes pārstāvjus. Tas tādēļ, ka valsts budžets ir plāns un – tas ir jo īpaši svarīgi – cilvēki no dažādiem slāņiem vēl nav gatavi forsaita aktivitātēm. Kā saka, Latvijā tam nav kapacitātes un trūkst kompetences.

Oficiālā attieksme nacionālo prioritāšu jomā ir definēta 2003. gada jūnijā izdotajā ziņojumā par Latvijas tautsaimniecības attīstību.²⁷ Ministru prezidenta E. Repšes valdības prioritātes ir:

- atbildīga un efektīva valsts pārvalde;
- Latvijas pilntiesīga līdzdalība NATO un Eiropas Savienības lēmumu pieņemšanā;
- spēcīga un neatkarīga tiesu vara, korupcijas un noziedzības novēršana;
- informācijas sabiedrība un uz zināšanām balstīta tautsaimniecība;
- sabiedrības veselības kvalitāte;
- integrēta pilsoniskā sabiedrība, spēcīga laikmetīga nacionālā identitāte;
- Latvijas reģionu līdzsvarota attīstība, augsta nodarbinātība.²⁸

Šīs prioritātes, pēc raksta autora domām, jāuzskata par mērķorientāciju nacionālā un reģionālā līmeņa forsaita vingrinājumiem Latvijā kā ES dalībvalstī.

Jāņem vērā daži nosacījumi. Nacionālā mēroga forsaitis var, piemēram, pētīt un izskatīt valsts administrācijas attīstības procesu 5–10 gadu ilgam laikposmam, iznākumā sniedzot dažādus izvēļu variantus politisku lēmumu pieņemšanai. Taču forsaitis, lai arī ietver sevī

---

²⁶ Ibid, pp. 3-4.

²⁷ Sk. LR Ekonomikas ministrijas mājaslapā: <http://www.em.gov.lv/em>

²⁸ LR Ekonomikas ministrija. *Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību*. Rīga, 2003. g. jūnijs, 10. lpp.

prognozēšanas instrumentus, tomēr nebūt nenozīmē prognozēšanu. Forsaita vingrinājumu mērķis un rezultāti nevar būt “pareizais ceļš, kā izveidot efektīvu valsts administrāciju”, ko daudzi tik ļoti vēlētos uzzināt.

Iespējams, ka priekšstats par forsaitu un tā būtību kļūs pilnīgāks, ja kaut nedaudz pievērsīsimies diskusijām, kas forsaita sakarā jaunās tūkstošgades priekšvakarā risinājās ES struktūrās.

Digitalā laikmeta, globālās konkurences un ilgtspējīgas attīstības izaicinājumi kopā ar tehnoloģiskā forsaita projekcijām, humānisma tradīcijām un Eiropas Kopienų vērtībām – tas viss izvirzīja dienaskārtībā jaunu paradigmu cilvēka un sabiedrības nākotnes meklējumiem. 90. gadu stratēģiskās domāšanas kopsavilkums, ietverot forsaita paveikto ES paplašināšanas kontekstā, ieguva realitātes formu ES Lisabonas sammitā, definējot zināšanu stratēģiju ‘2010. Joprojām ne visi valdībās un akadēmijās, biznesā u. c. ir vēlējušies izprast ilgtermiņa Eiropas attīstības un atjaunotnes augstā pieteikuma būtību.

Jaunā stratēģija ļauj sekmīgāk meklēt atbildes arī uz tādiem svarīgiem jautājumiem – kāpēc jauni cilvēki vairās no zinātnes? kā var atjaunot tieksmi pēc pētniecības? kas jādara, lai apturētu smadzeņu aizplūšanu?²⁹ Eiropiešu prātos pastāv priekšstats, ka “zinātnes lielā mērā ir izolētas, novērsušās no sabiedrības, atšķirtas no diskusijām un medijos nostumtas perifērijā”. Tāpēc neatliekams kļūst uzdevums “no jauna integrēt zinātnes sabiedrībā, uzsākt jaunu dialogu starp zinātniekiem un pilsoņiem, starp visa veida ieinteresētajām pusēm”³⁰. Atbildēs uz minētajiem jautājumiem ES zinātnes komisārs Filips Buskvins uzsvēra, ka “izglītība ir kļuvusi pārāk teorētiska, ļoti matemātiska, un mums jāpieliek pūles, lai tajā iekļautu intuitīvo dimensiju”³¹.

---

²⁹ Busquin, Ph. Improving science's image. In: *RTD Info: Special edition: Science and young people*. European Commission, November 2001, p. 3. Sk.:

http://europa.eu.int/comm/research/rtdinfo/pdf/rtdspecial-jeunes_en.pdf

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid.

Forsaita aktivitātes nav zinātne. Tās, pēc speciālistu domām, apvieno intuīciju, metodes, procesu iepriekšēju analīzi, attīstības gaitu. Un – kas Latvijas gadījumā ir īpaši svarīgi – forsaitis liek izslīeties ārā no būra un domāt ārpus tā. Forsaita vingrinājumos vienlaikus piedalās dažādu slāņu un profesiju cilvēki, kuri citos apstākļos nevarētu tieši sadarboties, un šis atklātais un plašais līdzdalības stils rada jaunu apspriešanas garu.³² 21. gadsimta zināšanu sabiedrība, ko kavē inerce visās jomās, var sekmīgi attīstīties, tikai nostiprinoties jaunajām demokrātiskajām vērtībām. Šajā procesā forsaita aktivitātes kļūst neizvietošanas.

Īpaša ekspertu grupa Eiropas Komisijas uzdevumā vispusīgi izvērtēja, ko nozīmē forsaita attīstība un kultūra. Šeit pieminēsim tikai vienu būtisku pamatojumu, kādēļ bez nākotnes studijām un forsaita Latvijā neiztikt: “Sakarā ar sociālu un tehnoloģisku izmaiņu paātrinājumu sabiedrībā ir nepieciešama jauna, uz nākotni orientēta domāšanas kultūra. Saduroties ar tradicionālo vērtību sistēmu lomas mazināšanos un tradicionālo interešu grupu eroziju, vienlaikus izskanot aicinājumiem pēc lielākas atbildības un arvien straujākām tehnoloģiskām izmaiņām, lēmējpersonām nepieciešams apgūt jaunas prasmes. Šai jaunajai kultūrai ir jācentrējas uz stratēģisko struktūru radīšanu labāk informētu rīcībpolitiku izveidei, kas balstās uz caurredzamu, pilsoņu līdzdalībai atvērtu un elastīgu lēmējdarbību, atbildot uz sarežģītajiem izaicinājumiem.”³³

---

³² Izmantotas atziņas no: Ducatel, K. (JRC-IPTS). Rationales for foresight: Presentation. Regional Foresight Training Methods Workshop, Ispra, 26–28 May 2003. Sk.:

<http://www.jrc.es/projects/foresightacademy/docs/JRCMKRationales.ppt> ; sk. arī:

Caracostas, P. European dimension. *Vision* (A newspaper of the Foresight and LINK initiatives). 2002, No. 4, Winter. Sk.: <http://www.ost.gov.uk/link/news/issue04/story01>

³³ *Thinking, debating and shaping the future: Foresight of Europe*. Final report. Prepared by a High Level Expert Group on “Developing foresight to strengthen the strategic basis of the ERA” for the European Commission. 2002, p. 10. Sk.:

ftp://ftp.cordis.lu/pub/foresight/docs/for_hleg_final_report_en.pdf

Ieskatoties mūsu nākotnes izvēlēs, šķērsosim Atlantijas okeānu un ielūkosimies ASV zinātnieku pētījumos. Latvijai ir svarīga ne tikai sadarbība nacionālās drošības un militārajā jomā, tai ir nozīmīgs arī amerikāņu forsaitis. Cilvēkiem arvien vairāk ir jāapzinās, ka digitālo tehnoloģiju inovatīvā loma būs tikpat svarīga un visaptveroša kā papīram un zīmulim rakstības ieviešanā – uzsver Seimors Paperts no Masačūsetas Tehnoloģiskā institūta.³⁴ Ir pamats paradigmas pārmaiņām, taču tas nozīmē inovatīvu pieeju, ko nav nemaz tik viegli aptvert – IST revolucionārā būtība ir ne tik daudz informācijas iegūšanas ziņā, kā radīšanas un konstruēšanas materiāla nozīmē. Digitālās tehnoloģijas paver iespējas veidot lietas to komplicētajā esībā, kas agrāk nebija iespējams. Atcerēsimies, ka tieši ar to nodarbojas forsaita pētījumi un šī kultūra ir nepieciešama šādiem sistēmiskiem mērķiem. Taču, turpina S. Paperts, mūsu skolas māca lietot digitālās tehnoloģijas nebūt ne tam, kam tās visvairāk ir noderīgas.³⁵ Tās maz tiek lietotas, lai panāktu radikālas pārmaiņas izglītībā, drīzāk ar tām tiek atbalstītas novecojušas skološanas metodes. Ieskatoties jaunajā kultūrā, kas dzimst, spītējot izrādītajam pretsparam gan no vareno magnātu, gan viegli pieejamās patēriņa kultūras puses, redzam, ka forsaita aktivitātes ir pirmām kārtām radīšana un – kas ir pats par sevi saprotams – vingrinājumi šajā jomā nav iedomājami bez IST, bez datora, bez interneta, bez jaunām trajektorijām un projektiem, kas būtu pieejami plašai līdzdalībai un apspriešanai e-pasaulē.

ES ir izvēlējusies forsaitu kā vienu no metodēm nežēlīgajā cīņā par vietu mūsdienu pasaulē, par izdzīvošanu, par līdzsvarotu un ilgtspējīgu attīstību. Pēc Filipa Buskvina teiktā, 2000. gadā izvirzītajam priekšlikumam radīt Eiropas pētījumu telpu piemita vairākas forsaita vingrinājumam raksturīgās iezīmes. Briseles struktūrās tiek uzsvērts, ka

---

³⁴ Papert, S. (Media Lab, Massachusetts Institute of Technology). Why are Schools Afraid of Digital Technology? Sk.:

<http://www.elearningeuropa.info/doc.php?lng=1&id=1424&doclng=1>

³⁵ Ibid.

pati Lisabonas stratēģija, tāpat arī Eiropas vadības (*European Governance*) reforma aicina forsaita domāšanai pievērst lielāku vērību un veicināt koordināciju šajā virzienā.³⁶ Mums paliek jautājums: ko Latvija varētu darīt minētajā virzienā? Izvēļu ir daudz, šis raksts piedāvā vienu no ceļiem.

Vēlreiz atvērsim internetā pieejamo Zināšanu sabiedrības forsaita rokasgrāmatu. Tā ir spēcīgs instruments, ko var izmantot gan pētījumu kultūras pamatu apguvē, gan sarežģītu metožu un profesionālo prasmju pilnveidē. Lai veicinātu nākotnes studijas un forsaita aktivitātes, vadošie speciālisti uzsver iespējas veidot īpašu pētījumu vienību. Šāda darba grupa varētu būt vienlaikus informācijas un zināšanu krātuve, mācību un konsultāciju aģents. Speciālistu vienība var organizēt nelielus forsaita vingrinājumus, palīdzēt noteiktām lietotāju kopām zināšanu iegūšanā, veidot sadarbības tīklus un rīkot forsaitā ieinteresēto pušu pasākumus. Galu galā tāda grupa, raksta grāmatas autori, varētu ilgākā laika periodā “uzturēt forsaita aktivitātes attiecīgajā kopienā”³⁷.

Mūsu raksts iepriekšminētajā kontekstā piedāvā iespēju iepazīties ar konceptuālajām konstrukcijām un aktivitātēm, ko īsteno Nākotnes studiju darba grupa³⁸, kas 2003. gada sākumā izveidota pie Latvijas Zinātnieku savienības (LZS).

Iespējams, ka visai drīz arī Latvijā, līdzīgi, kā tas jau notiek ASV, Eiropas Savienībā un citur pasaulē, sociālās un ekonomiskās attīstības veicināšanai plašāk izmantos t.s. pieredzes kopienu (*communities of practice*) jeb darba grupu aktivitātes.³⁹ Daudzās lielajās kompānijās ir izveidotas šādas neformālas struktūras, kurās tiek iesaistīti kompetenti speciālisti no visdažākajām nodaļām un ekspertīžu jomām. Šie speciālisti

---

³⁶ Sk. forsaitam veltīto oficiālo ES izdevumu “Foresighting Europe” (Issue 1, March 2003. Newsletter of the Science and Technology. Foresight Unit, Directorate K, DG Research, European Commission). Sk.: <http://www.cordis.lu/foresight/newsletter.htm>

³⁷ *The Handbook of Knowledge Society Foresight*, pp. 153–154.

³⁸ Sk.: <http://www.geocities.com/forwardstudies/>

³⁹ Winkelen, Ch. van. *Inter-organizational Communities of Practice*. Sk.: <http://www.esen.eu.com/pages/userdata/hmc/ESENCommunitiesofpractice.doc>

apmainās ar informāciju un zināšanām, izvirza un apspriež jaunas idejas, noskaidro labāko pieredzi, īsteno nelielus forsaita vingrinājumus utt. Pieredzes kopienas, šie zināšanu vadības “sociālā kapitāla pastiprināšanas un izmantošanas mehānismi”, veidojas arī ārpus atsevišķu organizāciju ietvariem.⁴⁰ Viena no galvenajām problēmām šādu pieredzes kopienu izveidē, ņemot vērā sabiedrībā šobrīd valdošās vērtības, ir tādu attiecību veidošana, kas balstās uz uzticēšanos, godīgu un lietpratīgu sadarbību.

2003. gada maijā LZS Nākotnes studiju darba grupa uzsāka projektu “Latvijas līdzdalība Eiropas zināšanu sabiedrības veidošanā: uzņēmējdarbības un nodarbinātības jaunās izvēles Lisabonas stratēģijas īstenošanā”, un to ir atbalstījusi Latvijas Zinātnes padome. Projekta mērķi paredz pētīt un piedāvāt praktiskai izmantošanai izvēļu iespējas, kas var tikt attīstītas no ES ierosinātajām iniciatīvām. Plašākā nozīmē projekts jaunā skatījumā pievēršas Latvijas sociālajai transformācijai no postkomunistiskas sabiedrības uz zināšanu sabiedrību. Tas ietver arī forsaita vingrinājumus noteiktām mērķa grupām, pārsvarā studentiem – topošajiem uzņēmējiem, lai tos iepazīstinātu ar forsaita vērtībām, darba metodēm, izraišu un rezultātu izmantošanu zināšanu palielināšanai, kā arī nodarbinātības un ilgtspējīgas uzņēmējdarbības veicināšanai. Pētījums paredz arī dažādu ieinteresēto pušu iesaisti sadarbības tīklā. 2004. gadā projekta mājaslapā tiks aizsākta radoša diskusija starp zinātnes un sabiedrības pārstāvjiem.

Secinājumi

Zināšanās balstītai tautsaimniecībai inovācijas un forsaitis nozīmē vienotu procesu. Lisabonas stratēģija, zināšanu sabiedrība, līdzsvarota un ilgtspējīga attīstība, forsaita aktivitātes kā metode un kultūra izmaiņām un atjaunotnei – tie ir procesi, kas vispirms ir jāidentificē un turpmāk pakāpeniski jāpētī to savstarpējā sakarībā un mijiedarbībā

---

⁴⁰ Ibid. Cilvēkkapitāla attīstības kontekstā sk. arī: Commission of the European Communities. *Building the Knowledge Society: Social and Human Capital Interactions*. Commission Staff Working Paper with support of the HLG ESDIS, SEC (2003) 652, Brussels, 29 May 2003, pp. 32–34. Sk.:

http://europa.eu.int/comm/employment_social/knowledge_society/shc_en.pdf

nacionālā, reģionālā un lokālā līmenī, dažādās sociālajās struktūrās un identitātēs. To no mums pieprasa nākotne, un tikai no mums pašiem ir atkarīga izvēle piedalīties vai nepiedalīties šajā procesā.

3. SOCIĀLO ZINĀTŅU LOMAS PĀRVĒRTĒŠANA IZAICINĀJUMU PASAULĒ

Šajā rakstā autors ir centies tikt galā ar mums līdz šim visai neierastu uzdevumu, proti, salikt kopā – kā atsevišķā mozaīkā – ES zināšanu sabiedrības forsaita gabaliņus, paturot redzeslokā Latvijas realitātes un izaicinājumus, bet jo īpaši – sociālos strāvojumus. Tas varētu kalpot kā rosinājums turpmākiem interdisciplināriem pētījumiem par komplicētām problēmām. Ja ieguldījums radīs pievienoto vērtību, tad mēs būsīm pavirzījušies kādu soli tuvāk tūkstošiem cilvēku lielajai forsaita speciālistu un atbalstītāju kopienai, kas uz nacionālo izpētes platformu, ES 6. ietvarprogrammas u.c. bāzes iedziļinās sabiedrību izvēlēs.

Šajā sakarā ir lietderīgi atcerēties konferenci, kas 2001.gadā notika Brigē (pasākuma organizētāji – Beļģijas prezidentūra Eiropas Savienībā un Eiropas Komisijas Pētījumu ģenerāldirektorāts)⁴¹ un kuru varētu nodēvēt par konceptuālu inovāciju forumu sociālajās zinātnēs. Mūsu valstī atbalss Briges nostādņēm un starptautiskajiem atzinumiem pagaidām ir bijusi neliela. Tomēr tagad, pēc 20. septembra referenduma par Latvijas dalību Eiropas Savienībā, iespējams, esam vairāk nobrieduši, lai grieztos cits pie cita ar diezgan sarežģītiem jautājumiem un kopīgi meklētu atbildes: “Uz kādas rītdienas ceļa mēs atrodamies?”, “Vai mēs dzīvojam “vidējā alas laikmetā” vai arī strauju un nepārtrauktu izmaiņu sistēmā, kas atspoguļojas arī sociālajās zinātnēs?”

Briges konferencē galveno ziņojumu vidū nozīmīga vieta bija prof. Luka Van Langenhoves pārskatam par starptautisko organizāciju (Ekonomiskās sadarbības un

---

⁴¹ *Unity and Diversity: the Contribution of the Social Sciences and the Humanities to the European Research Area* / Proceedings of the 2001 Belgian EU Presidency research conference, Bruges, October 29–30, 2001, EUR 20484. Sk.:

<ftp://ftp.cordis.lu/pub/belgium/docs/02022en.pdf>

attīstības organizācija (OECD), UNESCO u.c.) atbalstītajiem pētījumiem par sociālo zinātņu lomu pasaulē.⁴² Briges konferences ziņojumi un diskusijas ir atspoguļotas internetā, ar tām var iepazīties ikviens – arī tā ir jaunās forsaita kultūras izpausme. 21. gadsimtā Eiropas pētījumu strāvojumi rit kopā ar mums, un, lai tajos aktīvi iekļautos, ir nepieciešams tikai orientēt smadzenes un roku attiecīgajā virzienā. Savukārt starptautisko pētījumu rezultāti ir ņemami vērā, raisot dialogus Baltijas jūras krastā. Domājot par Latviju nākotnes pasaulē, būtisks ir šāds ES ekspertu slēdziens: “..sociālajās zinātnēs mums ir nepieciešama dubulta paradigmas maiņa: paradigmas maiņa no pētījumiem, kas virzīti uz publikācijām, pie pētījumiem, kas virzīti uz pārmaiņām, un paradigmas maiņa no pētījumiem, kuru tēmas ir disciplīnu virzītas, uz pētījumiem, kurus virza pašas problēmas un to virzītājspēki. Šādu dubultu paradigmas maiņu, kurā no redzesloka nedrīkst izlaist ļoti stingru kvalitātes kontroli, var īstenot tikai tad, ja notiek pārmaiņas zinātnes politikā.”⁴³

Demokrātiskā Eiropas valstī zinātnes un pētījumu politika ir atkarīga pirmām kārtām no zinātniekiem kā šīs politikas izstrādātājiem un īstenotājiem. Zinātniekiem kā sociālajam slānim ir sava specifika un savas priekšrocības. Varbūt varam padomāt par izpēti, kas līdzinātos tai, ko kādreiz veica Tolkots Pārsonss ASV, – par zinātnieku slāņa politiku Latvijā patlaban un nākotnē? Varam, protams, akadēmiskos pasākumos izteikt skumjas atziņas, ka dzīvojam gandrīz vai kā mazattīstītā valstī. Tomēr, ja paši zinātnieki necentīsies atrast adekvātus līdzekļus, lai protestētu pret elites valdošo stilu un grūtajiem kultūras attīstības apstākļiem, tad velti cerēt, ka sabiedrība no jauna leģitimēs sociālo zinātņu nozīmību ikvienam un visiem. Lai gūtu sasniegumus šajās zinātnēs, no jauna ir jāpagriežas pretim sabiedrības vispārīgās teorijas problēmām – jomai, kurā kādreiz latvieši bija pazīstami ne tikai Eiropā. Diemžēl pēdējos gados arī filozofijas un

---

⁴² Langenhove, L. van. Rethinking the social sciences: initiatives from multilateral organizations. In: *Unity and Diversity: the Contribution of the Social Sciences and the Humanities to the European Research Area*, pp. 22–27. Ziņojuma autors ir viens no vadošajiem zinātņu ekspertiem, viņš bija arī ES forsaita darba grupas (sk. 33. atsauci) vadītājs.

⁴³ Ibid, p.26.

socioloģijas karalistēs nav bijis lielas praktiskas interese par teoriju, kas orientētu uz sociālām izmaiņām.⁴⁴ Kādēļ tas tā noticis, pētniekiem būtu vēl jānoskaidro.

Kā gan atsevišķu disciplīnu ietvaros (nevis multidisciplinārā darbā) mēs varam izzināt, piemēram, vadības, pilsoņa identitātes un pilsoniskās līdzdalības strāvojumus? Eiropā tiek uzsvērts, ka atbildēt, teiksim, uz jautājumu “kas vada?” ir grūti. Arī Latvijā tā nebūt nav tikai valdību lieta. Tāpat nepārtraukti ir jārisina jautājums “kā priekšā valdība ir atbildīga?”, jo attīstās pilsoniskās līdzdalības jaunas vērtības un formas, sevi piesaka kvalitatīvi jauna identitāte – ES pilsonība.⁴⁵ Kā tiem, kas darbojas augstskolās un pētniecības struktūrās, mācīties pašiem un mācīt citus, kā meklēt atbildes šajos un citos prioritāšu laukos? Droši vien der ieskatīties Eiropas Komisijai adresētā starptautisko ekspertu daudznozaru forsaita pētījuma “Higher education and research for the ERA: Current trends and challenges for the near future” projekcijās par “zināšanu sabiedrību kā postindustriālu sabiedrību, kam pamatā ir informācijas ražošana un izplatīšana, kas palielina indivīdu un kompāniju zināšanas”⁴⁶.

Eiropas pētījumu attīstība paredz zināšanu radīšanu par zinātnes un tehnoloģijas varbūtējām trajektorijām, skatoties 5–10 gadu un arī daudz tālākā perspektīvā. Arī Latvijas zinātnē ir vieta nākotnes studiju paplašināšanai – forsaita vingrinājumiem par augstākās izglītības attīstību galveno virzītājspēku un faktoru mijiedarbībā, izaicinājumu

---

⁴⁴ Sk: Kūle, M. Filosofijas un socioloģijas zinātņu attīstība Latvijā un mūsdienu problēmas. *Zinātnes Vēstnesis*. 2003. 24. febr. (Nr. 4), publicēts arī:

<http://www.lza.lv/zv/zv030400.htm#4>

⁴⁵ Verlaeckt, K. and Vitorino, V. Forward by the editors. In: *Unity and Diversity: the Contribution of the Social Sciences and the Humanities to the European Research Area*, pp. 12–13.

⁴⁶ Foresight for the development of higher education/research relations in the perspective of the European Research Area (ERA) / By Prof. Etienne Bourgeois, Rapporteur. European Commission, DG Research, Unit RTD-K.2. October 2002, pp. 10–11. Sk. internetā: <http://www.cordis.lu/foresight/reports.htm>

un iespēju sakarībās utt. Tas atbilstu visu sociālo slāņu interesēm, jo mēs esam vitāli ieinteresēti augstākās izglītības un pētījumu politikas maiņā, pielāgojoties ES zināšanu ekonomikai. Šajā vīzijā mēs redzam Latviju, adaptējamies sistēmā, kur “forsaits kļūst par nozīmīgāko strāvojumu nacionālajā un Eiropas līmenī”, un tā ir virzība pretim jauniem vadības modeļiem politikas un citās jomās, kur kolektīvie līdzdalības procesi tiek veicināti, izmantojot speciāli tam paredzētus līdzekļus.⁴⁷

Ir pārlicība, ka Latvijas prāti atbildēs uz aicinājumiem “radīt jaunu atvērtu sociālo zinātņu kultūru”, kas rodama epistemoloģiski no jauna apvienotajā zināšanu pasaulē.⁴⁸ Šādas iniciatīvas ir piedāvātas pasaules valstu un organizāciju zinātnieku struktūrām. Kopš 2000. gada viedokļi Eiropas Savienībā arvien vairāk nosliecas par labu pieejām, kas atbalsta līdzšinējās “zināšanu sadalīšanas” pa nozarēm pārskatīšanu. Tas ir skaidri redzams ES 6. ietvarprogrammas attīstībā un tās izvirzītajos noteikumos.⁴⁹ Piemēram, tie paredz, ka tuvākos gados pētniekiem jāiegūst daudz labāka izpratne par to, ko nozīmē “uz zināšanām balstīta sabiedrība”, jāatsedz, ar ko tā reāli atšķiras no cita tipa sabiedrībām, jānovērtē apmēri, kādos sabiedrībā attīstās nozīmīgas pārmaiņas atbilstoši pārmaiņām zināšanās.⁵⁰

---

⁴⁷ Verlaeckt, K. and Vitorino, V. Forward by the editors, p. 13.

⁴⁸ Sk.: Wallerstein, I. The heritage of sociology, the promise of social science.

<http://fbc.binghamton.edu/iwpradfp.htm>

⁴⁹ FP 6 Specific Programme “Integrating and Strengthening European Research Area”. Priority 7: “Citizens and Governance in a Knowledge-based Society”. Work Programme 2002–2003; sk. arī: Fisch, P. FP 6 Priority 7: Citizens and Governance in a Knowledge-based Society.

http://www2.vlaanderen.be/ned/sites/weten/6kp/downloads/event_downloads/event_280103/presentation_priority_7_fp6.pdf

⁵⁰ Sk.: FP 6 Specific Programme “Integrating and Strengthening European Research Area”. Priority 7: Citizens and Governance in a Knowledge-based Society. Work Programme 2002–2003, pp. 7–10.

Kā uz šo mērķi virzīties? Pieeju un iespēju ir daudz, no plašā klāsta minēsim tikai dažas. Sabiedrība ir jāapzina visos tās daudzveidības aspektos, sniedzot salīdzinošu vēsturisku un/vai nākotnes perspektīvu. Ir jārada indikatori, kā arī datu tīkls atbilstošajiem pētījumiem, pilnveidojot izpratni un kompetenci, kas sniedzas pāri atsevišķām akadēmiskām disciplīnām. Šeit ir svarīgi izvērtēt uz zināšanām balstītu uzņēmējdarbību kā izaugsmes, nodarbinātības un ilgtspējīgas attīstības potenciālu Eiropā.

ES atbalstītajos pētījumos sociālo zinātņu jomā ir jāizskata un jāpiedāvā ceļi, pa kuriem ejot, jaunu zināšanu radīšana un pārvade veicinās sociālo un humanitāro zinātņu integrāciju Eiropā; jāanalizē sociālo un humanitāro zinātņu nacionālā, disciplinārā un paradigmātiskā fragmentācija Eiropā un jāpiedāvā praktiski līdzekļi, kā šo fragmentāciju pārvarēt.⁵¹

1998. gadā, uzstājoties 14. Pasaules socioloģijas kongresā, Imanuels Valleršteins norādīja, ka zināšanas tradicionāli ir pieņemts iedalīt un saistīt trīs dažādos veidos: 1) intelektuālā izpratnē – kā disciplīnas, 2) organizatoriskā ziņā – kā korporatīvas struktūras un 3) kultūras ziņā – kā mācītu cilvēku kopienas, kas piekrīt noteiktiem, saprotamiem pamatpieņēmumiem. Pēdējos gadu desmitos notikušās izmaiņas pasaules sistēmā un informācijas sabiedrības attīstība ir “uzspridzinājušas” pamatu sociālo zinātņu iedalījumam disciplīnās, kas agrāk šķita tik loģisks. Daudzas no šīm disciplīnām ir “beigušas pastāvēt kā disciplīnas”, jo vairs neatspoguļo skaidri saredzamas un atšķirīgas pētījumu sfēras ar tām raksturīgām metodēm, to starpā vairs nepastāv stingras un būtiski atšķirīgas robežas.⁵² Var pieņemt, ka jau pavisam drīzā nākotnē šīs atziņas kļūs par kritikas un diskusiju priekšmetu arī Latvijā – Eiropas Savienības dalībvalstī.

---

⁵¹ Ibid.

⁵² Wallerstein, I. Op cit. Sk.: <http://fbc.binghamton.edu/iwpradfp.htm>

Secinājumi

Kā apliecina 2001. gadā notikusī Briges konference, 2002. gadā notikusī Seviljas konference, ES 6. ietvarprogrammas izstrādāšana, sociālā forsaite pētījumi utt., sociālās zinātnes ir uzsākušas jaunu attīstības laikmetu.

Vērojot jau labu laiku atpakaļ notikušās pārmaiņas amerikāņu un eiropiešu domātāju – sociālo zinātņu vadošu pārstāvju – pieejā sava darba būtībai, raksta autors konstatē, ka Latvijas sabiedrības pētījumos joprojām nesatricināmi valda 90. gadu postkomunisma tendences.

Šo pretrunu var zināmā mērā skaidrot arī kā kultūru pretimstāvēšanu, kur vienā pusē ir tie, kas cenšas asimilēt brīvības vēsti, kas dota cilvēkam līdz ar Radīšanu, bet otrā pusē – tie, kas stabilitātes vārdā (piemēram, lai saglabātu esošās disciplīnu un zinātnes birokrātiskās struktūras) cenšas nepieļaut izmaiņas.

Meklējot atbildes Zemes augošajām vajadzībām, vecās pieejas piekritējiem Eiropā kļūst arvien mazāk izredžu uzvarēt.

NOSLĒGUMS

Latvijas tauta iziet civilizācijas attīstības jaunā posma pārbaudi. Apstākļos, kad izpētes pieredze ir pavisam neliela, tai nākas sadurties ar ļoti daudziem sarežģītiem izaicinājumiem. Varam izteikt pieņēmumu, ka Latvijas sabiedrība paver nākotnei jaunu kopību, kas kopš 90. gadiem ir izgājusi savdabīgu adaptācijas ceļu mainīgajā pasaulē, un šo modeli varētu apzīmēt kā “x” Eiropas zināšanu sabiedrībai.

Rakstā autors ir pieskāries tikai nelielai daļai galveno strāvojumu Latvijas attīstībā. Ekonomikas, demogrāfijas, drošības un virkne citu sfēru, to savstarpējās attiecības detalizētāk nav skatītas. Vienlaikus mēs zinām, ka 21. gadsimtā pasaules aktuālāko problēmu vidū ir cīņa pret starptautisko terorismu, un tas attiecas uz visām Eiropas

valstīm. Kā Latvija aktualizēs paradigmu maiņu, īstenojot jaunās dalībvalsts iespējas Eiropas Savienībā un NATO, tas lielā mērā ir atkarīgs no politikā darbojošos personu veselā saprāta – gan stratēģiskās domāšanas, gan ikdienā pieņemamo lēmumu līmenī. Jau šodien jāatzīmē, ka nemaz nav tik tālu līdz 2009.–2010. gadam, kad ES pilsoņi, tostarp arī Latvijā, izvērtēs Lisabonas stratēģijas un zināšanu ekonomikas 10 gadu panākumus un neveiksmes.

Kas mūs sagaida turpmāk, tas ir atkarīgs no nākotnes, kas ir “cilvēku darbības un nejaušu notikumu darinājums”⁵³. Mēs varam tiekties gūt zināšanās balstītu ieskatu nākotnē, veidot to sev un citiem uz Zemes, asimilējot zināšanas un brīvību. Strādājot pie Latvijas sabiedrības izpētes projekta, balstoties uz veikto analīzi, arvien vairāk nostiprinās pārliecība, ka Latvijai ir visi priekšnoteikumi, lai tā varētu ierindoties starp attīstītākajām, ar radošu iniciatīvu visbagātīgāk apveltītajām nācijām. “Forsaits piedāvā drīzāk izvēles, nevis paredzējumus. Tas dod ieteikumus un orientāciju visiem dalībniekiem un mazina nedrošību un neskaidrību”⁵⁴ – domājams, šīs prof. Ortvina Renna atziņas ir vietā, lai noslēgtu mūsu sarunu par ieskatu nākotnes Latvijā.

Par autoru

Vēstures doktors Arturs Puga ir Latvijas Zinātnieku savienības Nākotnes studiju darba grupas vadītājs. Strādājis Latvijas Universitātē (1982–1999), Latvijas Ārlietu ministrijā (1990–2002, vēstnieks). Pētījumu jomas: zināšanu sabiedrība, līdzsvarota un ilgtspējīga attīstība, forsaita aktivitātes Eiropā, Latvijas sabiedrība (sistēmas aspekti, tendences, izaicinājumi, savstarpējie sakari un izvēles).

---

⁵³ Renn, O. Facing the challenges for Europe's regions. In: *Brussels Conference "Europe's Regions Shaping the Future – the Role of Foresight"*, September 24–25, 2002. Internetā: <http://www.regional-foresight.de/download/04Renn.pdf>. Visi rakstā izmantotie e-resursi ir pieejami arī Nākotnes studiju darba grupas bibliotēkā.

⁵⁴ Ibid.